

Diskussion

DEN JYSKE HISTORIKER OG DEN SPANSKE REVOLUTION

AF

KAY LUNDGREEN-NIELSEN

Den Jyske Historiker 8. Revolution og Kontrarevolution i Spanien fra 1800 til 1976. — Historieteoretisk Tidsskrift. Århus. Modtryk. 1976.

Historisk Tidsskrift har i den senere tid bragt en række indlæg om historieteoretiske problemer, bl. a. om historievidenskabens objektivitet eller mangel på samme. I visse kredse har slagordet været, at al videnskab er politik. Denne »erkendelse«, der er en forsimpning af det velkendte forhold, at alle iagttagelser også er påvirket af iagttageren, har også sat sit præg på historievidenskaben. Heri er der intet nyt, jf. f. eks. Goethes karakteristik af historikernes værker: Faust: »Was ihr den Geist der Zeiten heisst, das ist im Grund der Herren eigener Geist, in dem die Zeiten sich bespiegeln«. Det er derimod nyt, at en række historikere gør en dyd af at betone iagttagerens indvirkning på forskningen. Efter Goethes tid var det ellers den kildekritiske histories bestræbelse i så høj grad som muligt at fjerne de fejlkilder, der måtte ligge hos iagttageren. Selv om nogle kildekritikeres forestillinger om muligheden for en objektiv historieskrivning var overdrevne, så var bestræbelsen rigtig: at fremstille fortidens begivenheder efter en nøje prøvelse af kildematerialet og at påpege de usikkerhedsmomenter, der måtte være i de tolkninger, man når frem til. Kildekritikken gav historikerne et redskab, der ved enkle midler forhindrede de værste fejltagelser. Dette håndværk er basis for videnskabelige fremstillinger, der skal tages alvorligt. Fortolkningsmulighederne over for konkrete problemer vil som det fremgår af historieskrivningen være store nok endda.

Forfatterne til nærværende værk forkynder i indledningen, at sigtet bl. a. er »at virke igangsættende på den politisk-strategiske diskussion«. Forfatterne har forskelligt politisk grundsyn, men tilhører dog alle det »udogmatiske venstre«. Selv om forf. mener, at det er en meget vigtig opgave, så bliver man ikke »hængende i en kildekritisk, videnskabelig detailanalyse af den spanske revolution« (s. 9). Bogen er et forsøg på »et første bidrag til en total skildring af den spanske samfundsformations historie i hele perioden 1800 til 1976«. Den oprindelige plan var at lave en analyse af den sociale revolutionsproces i den republikanske zone 1936—37 »for at introducere denne afgørende proletariske erfaring i den politiske diskus-

sion». Forfatterne oplyser endvidere i deres fælles forord, at de dog valgte at udvide analysen kronologisk. Derved kunne de opnå en bredere skildring af »den specifikke kapitalistiske udvikling i Spanien og den deraf følgende særlige politiske udvikling som forudsætning for den proletariske revolution«.

Det er bestemt en nyttig opgave at forsøge at lave gode oversigter over centrale emner (jf. også Ole Karup Pedersens meget velvillige anmeldelse i »Information« 24. dec. 1976). Men det er også en svær opgave. Forfatterne har ikke gjort sig opgaven lettere ved så åbenlyst at drage politiske hensigter ind i værket. At forlange detaljerede kildekritiske analyser i et værk som dette, ville være urimeligt — i så fald kunne oversigtsværker ikke skrives. Men en kildekritisk *holdning* hos forfatterne må være et uomgængeligt krav, hvis forf. ønsker at blive taget alvorligt. Til det historiske håndværk hører bl. a. evnen til kritisk læsning af andres værker, åbenhed over for andres tolkninger og loyal gengivelse af de værker, man benytter. Forfatterne erklærer sig interesserede i at modtage kritiske reaktioner (s. 10), og denne omtale er et svar på denne opfordring. Da kvaliteten af de forskellige afsnit er ujævn, vil hvert afsnit blive behandlet for sig.

Det er tydeligt, at forfatterne har været mere interesserede i revolution end i kontrarevolution. Interessen for og forståelsen af det spanske højres politiske virke er meget ringe. I dette som i mange andre problemer giver forfatterne kun een version af begivenhederne. Da de ifølge litteraturlisterne har gennemarbejdet et stort antal spanske værker, er det ganske ærgerligt, at forf. sjældent gør opmærksom på, at der i den foreliggende litteratur foreligger helt andre tolkninger end deres egen. I det efterfølgende vil jeg påvise, hvor fremstillingen har alvorlige mangler.

Palle Jørgensens afsnit om perioden 1800—1936 har tydeligvis, og forståeligt nok, været det vanskeligste at skrive. Det er et langt stræk, og litteraturen er omfattende. Dette burde have ført til en vis forsigtighed i de fremførte vurderinger, men det er slet ikke tilfældet. Kendsgerninger og vurderinger fremføres med stor sikkerhed, som der desværre er ringe grundlag for. Afsnittet udmærker sig ved en fyldig omtale af de økonomisk-sociale forhold i perioden, med gengivelse af statistikker fra en række nyere spanske værker. Dette kunne have været meget nyttigt, hvis præsentationen af tallene var blevet fulgt op af kommentarer svarende til dem, der findes i de anvendte værker. Intetsteds gør PJ nemlig opmærksom på det såvel i samtiden som i den senere litteratur generelt anerkendte forhold, at spansk statistik, og specielt før 1931, er overordentlig upålidelig. I hvert enkelt tilfælde må man omhyggeligt undersøge, hvordan statistikkerne er beskafte og skønne over deres, ofte meget begrænsede, udsagnskraft. For blot at nævne eet eksempel: det oplyses, at under den første verdenskrig faldt arbejderreallønnen med over 20 % (s. 47), dog s. 43 modificeret til industriarbejderreallønnen. Tallet, der korrekt stammer fra samtidens Spanske Arbejdsministerium, gives uden forbehold af nogen art. Et sådant tal siger imidlertid meget lidt, fordi et gennemsnitstal for hele Spanien, med dets store regionale og branchemæssige forskelle, og for så mange og utypiske år som 1914—20, hvor konjunkturudsvingene var større end nogensinde, er ganske værdiløst. Den ene forfatter (Tuñón de Lara), som PJ henviser til, omend med forkert sidetal, kommer da også til netop

den konklusion. Derfor udspecificerer Tuñón de Lara tallet på brancher, regioner og perioder. Hans konklusion, der også hviler på overvejelser om det ingeniørlunde uproblematisk reallønsbegreb, er den stik modsatte af PJs, nemlig at der — med alle forbehold — nok i 1920 var en kvalitetsforbedring i levestandarden, og at der i hvert fald reallønmæssigt var identitet med situationen i 1914. Forklaringen på uroen i visse dele af Spanien i 1917 var derfor formentlig ikke, at nogle spanske arbejdere havde drastisk forværrede forhold, for i absolut velstand var den første verdenskrig for nogle af dem en fremgangstid, men det forhold, at de relativt fik det værre, fordi andre grupper i samfundet tjente tykt på krigen. Uro og revolution kommer jo ikke nødvendigvis, og måske sjældent, af den yderste nød, men snarere på grund af stigende, men ikke indfrie forventninger. (Se Tuñón de Lara, s. 464—581, specielt s. 562—671: *El movimiento obrero en la historia de España*. 1972).

Generelt koncentrerer PJ sig om kapitalismens udvikling og følger herunder arbejderbevægelsens karakter, industriens udvikling og væksten hos bankerne. Kun perifert og ganske utilstrækkeligt kommer forf. ind på Spaniens hovederhverv landbruget. Årsagen er formentlig forf.s tese om den specifikke udvikling for kapitalismen i Spanien. Det vanskelige problem med at skrive en oversigt klarer forf. nemlig med at indpasse begivenhederne i en omfattende teori, der præsenteres i starten (s. 12—17).

Da forfatterne (s. 9) ønsker, at deres værk må kunne bruges i undervisningen på forskellige trin, må man stærkt beklage, at disse indledende, teoretiske afsnit er meget lidt læservenlige. Det koncentrerede sprog og de mange abstraktioner betyder, at den almindelige læser lades uhjælpeligt i stikken. Jeg har brugt bogen til Universitetsundervisning for historiestuderende og kan oplyse, at afsnittet kræver mindst 5—6 gennemlæsninger for at blive forståeligt. Og er det så umagen værd? Er den megen teoretiseringen overhovedet særlig anvendelig på det valgte eksempel, Spanien 1800—1976?

PJ opererer med et begreb om den borgerlige revolution og med en opfattelse af, at den spanske borgerlige revolution havde visse særtræk. Bortset fra nogle mildest talt sære påstande (f. eks. s. 17, om borgerligt demokrati i Tyskland efter Bismarcks fald!), mener forf. ud fra en generel teori, at den borgerlige revolution bl. a. åbner mulighed for en kapitalistisk udvikling, f. eks. ved at feudal jord gøres til kapitalistisk jord, dvs. jorden bliver en vare. Dette skel er for forf. ganske afgørende, og i en række lande kan det formentlig også let påvises, at denne udvikling medførte afgørende ændringer i samfundet. Men var det tilfældet i Spanien?

Den ændring af ejendomsforholdene, der skete i det 19. årh. i Spanien, ved salg af kirkens jord og af kommunernes fællesjorder, kan kun siges at have åbnet mulighed for en ny produktionsmåde, men intet tyder på, at det skete. Dette ejerskifte medførte ikke afgørende ændringer i landbrugsdriften. De nye borgerlige ejere — af PJ udnævnt til »agrarborgerskabet« — adskilte sig ikke fra de tidligere adelige ejere. De antog tværtimod adelens produktionsform, levestil og værdier og kunne derfor lige så godt og mere meningsfyldt betegnes som godsejere. PJ vedgår også indirekte (s. 14, 25, 27, 35, 54 og 62), at der faktisk ingen ændrin-

ger skete i produktionsmåden: agrarborgerskabet var uodynamisk, landbruget ineffektivt mv. Korrekt, men gemt væk i en fodnote, omtaler forf. ligeledes, at opkøbene af den udbudte jord også i stort omfang blev foretaget af de gamle adelige familjer (s. 25).

Det store skel i spansk historie har således intet at gøre med en formodet borgerlig revolutions følger for produktionsmåden i landbruget (s. 12). Udviklingen forværede ganske vist landarbejdernes og fæsternes i forvejen usikre kår, men produktionsmåden ændrede sig ikke radikalt — og dette var vel tværtimod problemet. De stedfundne ejerskifter afhjalp ikke det eksisterende sociale problem med den ulige jordfordeling, og samtidig førte de heller ikke til drastiske og energiske ændringer af de gammeldags og uproduktive dyrkningsmetoder dér hvor behovet for ændringer var størst — i Sydspaniens storgodsområder. (Se: Edw. E. Malefakis: *Agrarian Reform and Peasant Revolution in Spain. Origins of the Civil War*. Yale University, 1970, s. 60—64, 73—106. Forholdene har iøvrigt ikke ændret sig meget, jf. artikel i »Cuadernos para el Dialogo«, Madrid, 15.—21. okt. 1977).

Det andet hovedproblem, PJ rejser, angår de såkaldte særtræk i den spanske kapitalismes udvikling, der nærmere defineres som fraværet af et nationalt spansk borgerskab og den dominerende udenlandske indflydelse. Hvori de spanske særtræk skulle bestå, er mig ganske uklart. Begge fænomener er tværtimod typisk for lande i den første industrialiseringsfase; man kan pege på lande som USA, Rusland, Sverige og Polen i det 19. årh. og 20. årh. Et andet specifikt træk ved den spanske borgerlige revolution ses i den fortsatte eksistens af et stort landproletariat under kapitalismens udvikling. Lignende tilstande fandtes dog f. eks. i Østpreussen, i Polen og i Italien. Det interessante problem er derimod, hvorfor anarkismen som politisk bevægelse kun fik væsentlig betydning i Spanien.

PJs hyppigt anvendte borgerskabs-begreb er ikke veldefineret og lidet oplysende om den beskrevne gruppes sociale baggrund og politiske sympatier. For det første er en forståelse af det spanske samfund i den givne periode kun delvis mulig ud fra en klasseanalyse, idet f. eks. faktorer som religion og regionalisme bringer forstyrrende elementer ind i billedet. For det andet er forf.s omfattende borgerskabsbegreb nærmest en ikke-definition, i dette tilfælde betegnelsen for ikke-arbejdergrupper. I fremstillingens løb må forf. da også operere med flere borgerskaber: industriborgerskab, finansborgerskab, agrarborgerskab, handelsborgerskab, småborgerskab og sågar et spekulationsborgerskab. I stedet for at operere med disse blokke havde det været ønskeligt, om forf. præcist udtrykte, hvilke samfundsgrupper/partier han beskrev. Blok-terminologien forenkler selvfølgelig fremstillingen, men risikerer at blive så forgrovet, at forbindelsen med de faktiske begivenheder ganske glipper. Den bastante brug af ordet borgerskab betyder, at de modstridende tendenser inden for dette såkaldte borgerskab helt overses i forhold til en række konkrete begivenheder. F. eks. kaldes general Sanjurjos kup august 1932 »borgerskabets første store offensiv mod republikken« (s. 68). Her demonstreres tydeligt uanvendeligheden i denne blok-terminologi. Man kan bare pege på, at kuppet var rettet mod den republik, som borgerskabets (eller småborgerskabets) ledere stod i spidsen for og prægede (Zamora, Azaña mv.). Sanjurjos kup var

snarere et militærkup i gammel stil, uden bred civil »borgerlig« opbakning — og af samme grund faldt det så ynkeligt sammen. Identifikationen mellem visse generaler (i dette tilfælde Sanjurjo) og et uspecificeret borgerskab skyldes mere en generel teori hos forf. end kendsgerninger påvist ved empirisk undersøgelse.

Forvirringen i begreberne ses s. 14, hvor forf. omtaler en latifundist-adel, der efter den borgerlige revolution i det 19. årh. stadig havde det politiske hegemoni, hvorpå forf. straks omdøber denne adel til at være en fraktion af et borgerskab. Hvis ordet adel skal have nogen mening, så kan man højest sige, at efter opkøbet af den udbudte jord havde Spanien en godsejerstand bestående af adelige og en række ikke-adelige, der økonomisk set havde samme interesser. Da adelen i det 19. årh. havde mistet sin jurisdiktionsret, var betydningen af at være adelig mere et prestigespørgsmål. Og så fik det alvorlige konsekvenser for adelens top (*grandes*) i forbindelse med jordreformen af 1932, men det er en anden historie.

Hvis forf. i stedet for blok-betegnelser nøjere havde præciseret, hvad han mente, havde han måske også i højere grad fremhævet det helt centrale ved vurderingen af Spaniens problemer, nemlig at en middelstand, der økonomisk svarede til det driftige borgerskab i f. eks. England, kun i meget ringe omfang fandtes i Spanien, og at det, der fandtes, var udelukket fra politisk indflydelse før 1931, fordi det hovedsageligt befandt sig i randområderne, Baskerlandet og Catalonien, der politisk var domineret af centralstyret fra Madrid. Den spanske middelstands sociale sammensætning er et omstridt fænomen, men den afgørende kendsgerning, at den middelstand, som i 1931 formelt overtog styret i Spanien, økonomisk set var meget svag og uden massestøtte, bliver kun strejft af forf. (s. 12, 35, 54 og 62).

Nogle af de her rejste generelle indvendinger vil herefter blive konkretiseret yderligere ved udvalgte eksempler. Det gennemgående træk — at give monokausale, oftest økonomisk betingede, forklaringer — ses f. eks. tydeligt i afsnittet om Primo de Riveras diktatur (1923–30) (s. 53–57). For det første må det bemærkes, at udforskningen af denne periode først lige er begyndt for alvor, men det afskrækker ikke forf. fra sikre vurderinger. Diktatorens fald ses udelukkende i forbindelse med indre økonomiske vanskeligheder kombineret med det ydre pres fra den økonomiske verdenskrise siden 1929. Det er klart, at diktaturet sidst i 1920'erne ikke mere befandt sig i gunstige økonomiske omgivelser, men dette forhold førte jo i en række andre lande til det modsatte resultat, nemlig til regimer af diktatorisk art. Den økonomiske verdenskrises indvirkning på den spanske økonomi er et meget omstridt problem, hvilket ikke fremgår af forf.s beskrivelse, idet nogle hævder, at Spaniens lukkede økonomi kun i ringe grad blev påvirket heraf. At henlægge den evt. påvirkning allerede til januar 1930 er der dog slet intet, der taler for. Tilbage står en række andre forklaringer, som forf. i anden sammenhæng antyder, men ikke bruger ved sin beskrivelse af regimets endelige fald — frem for alt dette, at hæren unddrog ham sin støtte (Se f. eks. Dillwyn F. Ratcliff: *Prelude to Franco. Political Aspects of the Dictatorship of General Miguel Primo de Rivera*. New York, 1957; samt nu også artiklerne i *Journal of Contemporary History* 1977, no. 1).

Borgerskabsbegrebet skaffer her atter forf. vanskeligheder (s. 53). Til forståelse

af statskuppet i 1923, der bragte de Rivera til magten, taler forf. korrekt om en republikansk-liberal offensiv mod hæren på grund af skandaler ved krigsførelsen i Marokko i 1921. Men s. 55 får vi pludselig at vide, at småborgerskabet i diktaturets første år helhjertet havde støttet regimet. Men det kan ikke passe, da republikanernes hovedbasis netop var småborgerskabet, der også udgjorde det politisk bærende element hos republikanerne efter 1931. Blokterminologien spærrer ganske enkelt for en beskrivelse af den virkelighed, der ikke udformes af firkantede skemaer. Til forf.s stærke fremhævelse af statsinterventionismen under Primo må det bemærkes, at det ikke var en ny politik i Spanien, men en genoptagelse af prøvede metoder fra monarkiets tid (Cánovas). PJ beskæftiger sig ikke med Primo-styrets intentioner og gradvise udvikling gennem årene, løsningen af Marokkoproblemet udelades, og forf. gør ikke opmærksom på, at Prieto-fløjen i socialistpartiet stærkt kritiserede fagforeningsmanden L. Caballeros samarbejde med diktaturet.

I skildringen af den spanske arbejderbevægelse forholder forf. sig kritisk til socialistpartiets strategi og manglende revolutionsteori. En anderledes og mere forstående skildring af partiets politik, specielt under Primos diktatur, kan nu læses hos P. Preston (*Journal of Contemporary History* 1977, no. 1: The Origins of the Socialist Schism in Spain, 1917–31).

PJs korte omtale af den spanske hær (s. 20, 32, 36, 48) kunne give læseren det indtryk, at officererne var et privilegeret lag i samfundet. Officererne var i hele det 19. årh., og ikke først fra ca. 1870 rekrutteret fra middelklassen; og en af årsagerne til, at statsmagten efterhånden brugte hæren mod arbejderne var også, at det spanske politikorps var meget lille. Det typiske problem for de spanske officerer både i det 19. og det 20. årh. var deres lave løn og lave prestige — bortset fra den allerøverste top, der fik privilegier i form af politiske poster eller stillinger i erhvervslivet. Den lave løn var baggrunden for officersuroen i 1917, hvor dette kroniske problem var forværret — og derfor kunne regeringen købe sig fred (Se S. G. Payne: *Politics and the Military in Modern Spain*. 1967).

Fremstillingen af den militære konspiration foråret 1936 er helt utilstrækkelig (s. 77). Den omtalte kontrarevolutionære officersgruppe, UME, bestod mest af yngre officerer, og oprøret i juli 1936 var da heller ikke et generalsoprør. Det meget store flertal af de spanske generaler var ikke med i oprøret, hvilket ofte glemmes. Aftalen i 1934 med Mussolini blev ikke indgået mellem UME og italienerne, men mellem nogle spanske monarkister og Mussolini. Aftalen har været offentliggjort siden 1952 (*Journal of Modern History* 1952, s.181 ff.). PJs »citater« fra aftalen er forkert, men er en gentagelse af samtidens avisrygter og det europæiske Venstres senere konspirationsmyter. Antallet af geværer og håndgranater var det halve — og ifølge den nyeste undersøgelse af den italienske politik (John F. Coverdale, 1975, s. 52, jf. min anmeldelse HT 1978, s. 379 ff.) blev de omtalte våben iøvrigt ikke leveret før oprøret, kun 6 radiosæt nåede frem inden 18. juli 1936! Da Spanien i 1934 tilmed havde et højrestyre, og monarkistgrupperne var små og splittede, var et kup ganske usandsynligt — og Mussolini fornyede så vidt vides ikke denne hjælp før efter at oprøret var brudt ud. Det spanske fascistparti (Falangen) var slet ikke omfattet af 1934-aftalen, men modtog i

1935 ad andre kanaler italienske penge, der dog dels snart ophørte, dels ikke kunne forhindre, at Falangen befandt sig i kronisk pengenød — end ikke elektricitetsregningerne kunne det betale! (Se Coverdale, og S. G. Payne: *Falange. A History of Spanish Fascism*. 1961).

Skildringerne af arbejderbevægelserne, der tydeligvis har forf.s interesse, er af snittets bedste. De forskellige talangivelser (medlemstal) må dog tages med forbehold, idet nøjagtige opgivelser i en række tilfælde ikke eksisterer. Dette gælder i særlig grad skønnene over kommunistpartiets medlemstal. Republikkens (1931—36) forhold skildres i sammenhæng med de nedadgående verdenskonjunkturer, men disses indvirkning på Spanien er som omtalt omdiskuteret. Væksten i arbejdsløsheden — tal før 1931 er meget usikre! — skyldtes også de ændrede vilkår for antagelse af landarbejdere efter agrarreformen og ikke nødvendigvis ude fra kommende årsager (s. 59). Det voksende antal strejker efter 1931 (pålidelige tal foreligger ikke!) skyldtes tillige stigende forventninger om reformer fra republikkens side og skuffelse over, at de udeblev.

Forf. mener, at den forsøgte alliance mellem borgerskab og dele af arbejderbevægelsen (Socialistpartiet) var en umulighed ikke blot efter 1931, men også siden 1880. Senere (s. 82) tales om den spanske klassekampstrukturs totale befrielse for enhver form for reformistisk klassesamarbejdsideologi. Derfor var den spanske borgerkrig en naturlig udløsning på denne udvikling siden år ca. 1900. Denne påstand om umuligheden af et samarbejde er ganske urigtig. Alene på arbejdersiden kan, i tiden fra 1870'erne op til 1936, opregnes utallige stærke fløje hos både socialisterne og anarkisterne, der kan betegnes som reformisme. Caballero samarbejdede udmærket med Primo de Rivera-diktaturet og den første tid efter 1931 også med de borgerlige republikanere. Prieto-fløjen gik særlig varmt ind for samarbejdet med republikanerne, og Socialistpartiets medlemsskare hørte 1930—31 på ingen måde til det fattigste Spanien. Der skete derimod det, at Socialistpartiet pludselig fik en vældig tilvækst af medlemmer fra landet (landarbejdere), der radikaliserede partiet. Dertil foregik de håbede reformer ikke i det fornødne tempo og omfang således, at en skuffelse over samarbejdet med de borgerlige indtrådte. Først ændringen i Socialistpartiets generelle linje vinteren 1933—34 betød, at den omtalte alliance blev vanskelig. Alligevel blev forsøget dog gentaget i 1936, med Prieto som særlig varm fortaler for en udvidelse af samarbejdet.

Ved omtalen af februar-1936-valget, der gav Folkefronten sejren, tales om klimaks for klassepolariseringen. Dette er imidlertid slet ikke sikkert. For det første fremmede valgordningen en polarisering (jf. det franske valgsystem idag), for det andet har Xavier Tusell Gómez, som forf. iøvrigt ikke anvender, i sit store tobinds værk om dette afgørende parlamentsvalg argumenteret for, at valget ikke var udtryk for, at vælgerne ønskede en polarisering (Engelsk resumé af hans tesser, se S. G. Payne: *Politics and Society in Twentieth-Century Spain*. 1976, samt *Las elecciones del Frente Popular en España*. Madrid 1971).

Forf.s referat (s. 61) af Malefakis' behandling af agrarreformen er ikke helt korrekt. Med undtagelse af ganske bestemte latifundier, bl. a. som kollektiv straf for oprøret august 1932, skulle der betales erstatning. Og formen for bosætningen (individuelle (familjebrug) eller kollektiver (fagforeninger eller grupper af bøn-

der)) blev ikke fastsat i jordloven. Begge former var mulige, og begge blev udført. Når Malefakis anfører, at jordreformen i høj grad generede de små og mellemstore brug, så skyldtes det ikke så meget bestemmelserne om jordfordelingen som vilkårene for ansættelsen af daglejerne og for fæsternes forhold. Jordreformen medvirkede derfor ikke som hævdet af PJ til at understrege agrarstrukturen, men var i udførelsen altfor langsommelig og ineffektiv. Statens ressourcer var for små, og landbefolkningens forventninger skruet for højt op. Ifølge Malefakis kunne halvdelen af den dyrkelige jord i Sydspanien eksproprieres. Han mener, at sigtet med jordreformerne var rigtigt nok, ja han kalder dem endog revolutionære i deres mulige virkninger. Især fremhæver Malefakis betydningen af en række dekretter vedtaget allerede i 1931. Forf.s note på samme side (61) er heller ikke korrekt. Malefakis nævner på omtalte side (s. 280) yderligere 20.000 ha, der blev taget fra 1932-oprørerne, hvilket forf. undlader at nævne. Så selv om Malefakis antager, at de sidste ca. 20.000 ha kun blev befolket med få bønder, så var resultatet dog, at ca. 345.000 ha jord havde skiftet ejere til fordel for ca. 6.—7.000 bønder mellem 1931—33. — At dette var ganske utilstrækkeligt, er noget helt andet (Se Malefakis, s. 202—281).

PJs opfattelse (s. 62 og gentaget i konklusionen s. 82) af to polariserede, hver for sig sammensvejsede blokke, allerede fra 1933 valget og gentaget i 1936, holder næppe for en nærmere analyse. Alene forf.s egen fremstilling af arbejderbevægelsens voldsomme modsætninger viser, at den var alt andet end sammensvejset. Udviklingen under borgerkrigen blev også i høj grad præget af denne interne kamp, mellem socialistpartiets (PSOE) fløje, mellem Anarkisternes (CNT/FAI) fløje, samt mellem PSOE, CNT, POUM (en såkaldt trotskistisk organisation, der dog havde brudt med Trotsky!) og PCE (kommunistpartiet). Omvendt forelå på ingen måde en »dertil svarende hegemonisk blok af afhængige kapitalfraktioner«, idet f. eks. en væsentlig del af det spanske industriborgerskab befandt sig i Catalonien, og dette område støttede republikken af 1931—33, fordi det betød catalansk selvstyre.

Det centrum-venstre prægede styre af 1931—33 faldt i høj grad også på grund af egne fejl; det fremsatte en række lovforslag, der var en udfordring til farlige modstandere, men det udførte ikke de vedtagne love så effektivt, at det berøvede modstanderne muligheden for at svare igen. På den anden side skuffede det sine tilhængere ved at udføre for lidt. Samtidig optrådte regeringerne undertiden meget lidt demokratisk — med politibrutalitæt og presse censur.

Det må bemærkes, at PJ ved skildringen af perioden 1933—35 følger den stærkt kritiske tendens hos f. eks. P. Preston, medens R. Robinsons monografi (*The Origins of Franco Spain*. 1966) om det katolske højre-centrum parti CEDA og Malefakis' nytolkning af perioden lades uomtalt. CEDA kunne næppe i 1933 blive det største parti, hvis det alene var udtryk for »agrarborgerskabet« (læs: godsejerne) og kirken, andre steder (s. 62 og 70) omtalt som »kapitalistklassen«. CEDAs vælgere bestod bl. a. af kastilianske bønder, der hverken var »kapitalister« eller et »borgerskab«, men økonomisk set slet stillede bønder/fæstere, der blot levede efter andre værdier end de herskende i republikken af 1931—33. Hvorvidt CEDA og i hvert fald dets leder, Gil Robles, fra starten var antiparlamentarisk

sindede er omstridt. Betegnelsen »Det Sorte To-År« for perioden 1933–35 er modstandernes betegnelse, og ifølge Malefakis var det ikke en dækkende karakteristik. Han påviser i detaljer, hvordan tiden frem til oprøret i Asturien i oktober 1934 på ingen måde var præget af reaktion i det centrale jordreformproblem. Side 70 sætter PJ pludselig lighedstegn mellem »borgerskabet« og to så forskellige størrelser som CEDA og Falangen. I sig selv er en sådan forening ganske meningsløs, såvel teoretisk som i praksis, og har forf. nu udskilt de republikanske partier (småborgerskabet) og det catalanske borgerskab af »borgerskabet«? Azaña og selv republikkens katolske præsident Zamora ville jo ikke vide af CEDA.

De almene betragtninger (s. 70) om CEDA-Falangens (»borgerskabets«) mål som en fase i den kapitalistiske udvikling i retning af en autoritær korporativistisk undtagelsesstat på lige fod med udviklingen i Europa, nemlig som kapitalistklassens offensive reaktion på liberalismens fiasko og arbejderklassens truende og militante kamp, er formentlig præget af Kominterns kendte definition på fascismen 1933. Hverken i Spanien eller f. eks. i Tyskland, som forf. formentlig må tænke på, gik borgerskabets magtfulde grupper dog ind for klassisk liberalisme. Tværtimod, de var fortalere for protektionisme og havde begge steder haft stort held med at indføre det — til skade for forbrugerne. Forf.s konklusioner er således i en række forhold alt for kategoriske, modsiges undertiden delvis af teksten selv og er på afgørende punkter ikke korrekt. Læseren får kun ringe hjælp til at gøre sig bekendt med andre tolkninger end dem forf. anlægger.

Anders Gantriis giver en skildring af den sociale revolution i Spanien 1936–37, der på udmærket vis søger at sammenfatte den pro-anarkistiske litteraturs oplysninger herom. Samtidig polemiserer han mod »borgerlige« historikeres behandling af dette emne. Det er imidlertid ganske urigtigt, når forf. (s. 91) hævder, at den »borgerlige historik« enten totalt har fortrængt emnet eller henvist det til negativt-moraliserende bisætninger. Dette skrives bl. a. med henvisning til N. Chomsky (1970). Man kan dog pege på, at allerede G. Brennan (1942) med sympati skildrede anarkisternes ideer og antydede visse kollektivers succes i 1936. S. G. Payne (*The Spanish Revolution*, 1970), som Chomsky af gode grunde ikke kunne kende, men som forf. burde have inddraget i sine overvejelser, er ikke sympatisk indstillet over for anarkisterne og den sociale revolution. Payne har dog et helt kapitel om problemet, men forf. undlader ganske at argumentere mod dette. Iøvrigt beskæftiger både B. Bolloten (*The Grand Camouflage*, 1961) og D. T. Cattell (*Communism and the Spanish Civil War*, 1955) sig med sider af den sociale revolution, med flittig brug af anarkisternes egne aviser. Det er ligeledes urigtigt at karakterisere et værk som M. Lorenzos (*Les Anarchistes espagnols et le pouvoir 1868–1969*, 1969) som værende af beskrivende karakter, idet han, der er søn af en kendt anarkist, men næppe kan tages til indtægt for forf.s kategori (anarkistsympatisør), i høj grad også har vurderinger. De svarer ganske vist ikke til dem, forf. anlægger. Forf.s flotte postulat — »bøgerne om den spanske borgerkrig er et lærestykke i det reaktionære indhold i den borgerlige historiks objektivitetskrav« — ville have haft mere sandhed i sig, hvis det havde omtalt, at emnet i sam- og eftertid har fremkaldt en række partiske værker, hvad enten de var præget af højre- eller venstresympatier. Forf. strejfer iøvrigt selv (s. 91) det in-

teressante forhold, at den kommunistiske historiografi (jf. også de nyeste sovjetiske leksika) hele tiden har fortiet eller forvansket forløbet af den sociale revolution i Spanien. Det er altså ikke et privilegium for forf.s kategori »den borgerlige historik«? (s. 92).

Forf. har, i lighed med forfatteren til afsnittet om arbejderklassens revolution, Torben Hansen, foretaget en kronologisk begrænsning ved kun at udvælge sig tidsrummet 1936–37. Dette får imidlertid en ganske afgørende betydning for fremstillingen. Nøjagtig som Bollotens bog, der også slutter i maj 1937, betyder det, at »skurken« bliver kommunistpartiet (PCE), der via sit voksende hold på regeringen langsomt kvæler anarkisternes revolution. Hvis udviklingen var blevet fulgt til 1939, således som Lorenzo og Cattell gør det, ville fremstillingen givet have fået en helt anden balance. På den ene side blev PCEs herredømme ikke så stærkt, som udviklingen frem til maj 1937 kunne tyde på, og på den anden side ændrede CNT-lederne også deres holdning til den sociale revolution i 1937–38. Anarkistlederne besindede sig på deres mest ekstreme ideer, og kommunisterne erkendte, at de ikke alene hverken kunne eller ville herske i Spanien.

AG giver udførligt besked om, hvor og hvordan den omfattende sociale revolution fandt sted. Det kunne måske være fremhævet mere for læseren, at den agrare revolution faktisk ikke fandt sted i så politisk-økonomisk vigtige områder som Catalonien, Baskerlandet, Asturien eller Santander-provinsen. AGs polemik (s. 103–04) mod Hugh Thomas' artikel (1966) om kollektiverne er ikke fair over for dennes nuancerede redegørelse. AGs foragt for en kildekritisk holdning og hans tro på engagementets værdi som sandhedsbevis ses i hans argumentation. Anarkisterne G. Levals og A. Souchys glade beskrivelser er beviser — uden nogen imødegåelse af den kritik, Hugh Thomas (anf. arb., s. 242, 255, note 13) rejser om værdien af disse skildringer. Hugh Thomas får som »borgerlig« historiker kort og godt at vide, at hans vurderinger på flere punkter er ukorrekt. En interessant redegørelse for kildemæssige og historiografiske problemer netop om dette emne kan nu læses hos Walther L. Bernecker: *Die soziale Revolution im Spanischen Bürgerkrieg. Historisch-politische Positionen und Kontroversen* Verlag Ernst Vögel. München, 1977. (*Schriften der Philosophischen Fachbereiche der Universität Augsburg*), s.95–101, om Souchy og Leval.

AGs afslutning (s. 116–119) om årsagerne til den sociale revolutions nederlag forsøger ikke at inddrage Lorenzos forklaring på, at CNT efteråret 1936 langsomt erkendte, at den anarkistiske sociale revolution måtte underkaste sig begrænsninger, og på at CNT-lederne gik ind i de almindelige regeringsorganer, stik imod bevægelsens ideologi. AG synes at have stor tiltro til, at en rigtig strategi nødvendigvis fører til et rigtigt resultat og negligerer derved ganske, at anarkisterne ikke befandt sig i et intellektuelt tomrum, men i et Spanien i krig, omgivet og afhængigt af lande, hvis regeringer (England, Frankrig) ikke havde det ringeste til overs for anarkister, og at anarkisterne langt fra var en dominerende faktor i det republikanske Spanien, især ikke da Andalusien hurtigt gik tabt til oprørerne. Helt uforståeligt er det, at forf. (s. 119) placerer PSOE som et parti, der først og fremmest repræsenterede småborgerskabet og middelklassen! Det afgørende var vel, at PSOE og de socialistiske fagforeninger (UGT) stod for en anden udform-

ning af den sociale revolution end anarkisterne (Om den sociale revolution, se nu også: W. L. Bernecker: *Anarchismus und Bürgerkrieg. Zur Geschichte der Sozialen Revolution in Spanien 1936—39. Historische Perspektiven* 10. Hamburg, Hoffmann und Campe 1978).

Den samme tro på strategiers og teories store betydning for politiske handlinger fremgår af *Jørn Hansens* i det store og hele dækkende afsnit om PCEs virke. Mærkværdigt nok anfører forf. ikke Guy Hermets værk om kommunisterne i sin litteraturliste. Hvis denne var blevet brugt, var talangivelserne på kommunisternes styrke måske blevet angivet med større forsigtighed. Side 127 omtales ca. 30.000 medlemmer af PCE før borgerkrigens udbrud, side 132 præciseret til 30.000 den 18. juli 1936. Ifølge G. Hermet var tallet ud fra kommunistiske kilder for feb. 1936: 35.000, maj 1936: 102.000, medens Hermet selv skønner, at de reelle tal var henholdsvis mindre end 10.000 og mindre end 50.000. Det nøjagtige tal kendes således ikke, men der er enighed om en stor tilvækst i medlemsskaren foråret 1936. JH skildrer udmærket PCEs »omvendelse« fra ultravenstrelinjen med kritik af socialdemokraterne til folkefrontslinjen vendt mod fascismen. Det er imidlertid en misforståelse, når forf. (s. 129 og 146) sætter folkefrontsstrategien på Kominterns Kongres sommeren 1935 i forbindelse med Stalins lancering af tesen om »socialismen i et land«. Denne tese blev fremsat i 1924—25, og efter det tidspunkt blev jo det stik modsatte synspunkt af folkefront knæsat i Komintern ca. 1928—34.

Det virker ikke overbevisende, når forf. både angående PCEs strategi i Spanien og især om Stalins udenrigspolitik lægger så stor vægt på den ideologiske faktor og korrektheden i deres teoriopfattelse. PCEs store interesse for den mindre kapital og for småborgerskabets interesser var vel også betinget af det forhold, som forf. i anden sammenhæng (s. 127) nævner, nemlig at anarkisterne og socialisterne stort set havde udnyttet den massebasis af arbejdere, der var i Spanien. Hvis PCE skulle vinde tilhængere i større omfang, måtte de finde andre sociale grupper. Det forskrækkede borgerskab blev allerede foråret 1936, men især efter krigsudbruddet og den sociale revolution, skræmt over til PCE, der lovede at beskytte netop deres interesser.

Forf. strejfer kun ufuldstændigt (s. 134) den tese, som Cattell har fremsat i forbindelse med PCEs politik, nemlig at PCE, der var underlagt Komintern, som igen var domineret af hensyn til russisk udenrigspolitik, i sin generelle linje blot fulgte de russiske interesser. Disse bestod ifølge denne analyse i at afværge faren for angreb fra Tyskland og Japan. Dette kunne ske ved dannelsen af antifascistiske regeringer hos alliancepartnere i ryggen på Tyskland, f. eks. i Frankrig, Spanien eller England. Det øjeblikkelige mål var således ikke at skræmme de herskende kredse i Frankrig og England, men at berolige dem. Derfor skulle kommunistpartierne danne folkefronter, i samarbejde med de før så forkætrede socialdemokratier og med borgerlige, antifascistiske partier. Også i tilfældet Spanien dikterede således russiske sikkerhedsbehov folkefrontstrategien. Denne tese forklarer en hel del af PCEs virke under borgerkrigen. — Påstandene (s. 145 note 18 samt s. 147) om, at Sovjets manglende interesse for Spanien skulle hænge sammen med begyndende forhandlinger med Tyskland, er alene af kronologiske

grunde umulige. Tysk-sovjetiske forhandlinger begyndte først i april 1939 og var iøvrigt i flere måneder på et meget uforpligtende plan. Desuden var Sovjets hjælp til den spanske regering formentlig stærkt faldende allerede fra august 1937, og i hvert fald efter München-forliget oktober 1938, dvs. på tidspunkter, da der ingen tysk-sovjetiske forhandlinger foregik. Vor viden om den sovjetiske hjælp er dog usikker, se bl. a. artiklen af D. C. Watt i *The Slavonic and East European Review* 1959—60, s. 536—541. For nyligt har A. Viñas (*El oro español en la Guerra Civil*. Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, 1976.) bl. a. ud fra arkivstudier i finansministeriet konstateret, at så sent som i januar 1939 efterkom Stalin anmodninger om sovjetiske våbenleverancer.

JH er stærkt kritisk over for PCEs politik, især dens manglende forståelse for en social revolution. Men forf. undlader at gøre opmærksom på, at PCE, ligesom PSOE, havde andre forestillinger om en revolution end anarkisterne. Det samme skisma havde jo vist sig under revolutionen i Rusland. Forf.s karakteristik af Cattells bog (s. 146 note 19) er ganske misvisende. Bogen er hverken kold-krigspræget eller skrevet ud fra en magtsociologisk indfaldsvinkel. Cattell påviser netop, at PCE bl. a. af hensyn til russisk udenrigspolitik afstod fra at gribe hele magten.

Torben Hansens afsnit om arbejderpartierne og arbejderklassens revolution hviler, som store dele af de øvrige afsnit, i høj grad på en ukritisk sammenskrivning af Broué og Témime's værk. (Eng. udgave: Pierre Broué & Emile Témime: *The Revolution & the Civil War in Spain*. London, 1970; fransk udgave 1961). Som indledningerne i de andre kapitler er også indledningen her fyldt med bastante og firkantede påstande. Franco ville sikkert blive glad for sætningen »et af det 20. århundredes bedst tilrettelagte militærkup«, men det er i stærk strid med kendsgerningerne. Et afslørende indtryk af dilettanteriet kan man bl. a. få ved at læse Francos fætters posthumt udgivne bog om hans liv med Franco. Skildringen af, hvordan Franco kom fra de Canariske Øer til Marokko, viser, hvor slet forberedt opstanden var (Francisco Franco Salgado-Araujo: *Mi vida junto a Franco*. 1977).

TH hylder den »forræderi-tese«, som Anders Gantriis (s. 118) tager forbehold over for. TH kritiserer stærkt CNT-ledernes svigten og nærer stærk tiltro til, at denne svigten skyldtes en teorimangel hos lederne. Ved især at bruge skildringen hos anarkisten Vernon Richards og Broué & Témime bringer forf. ikke den række af argumenter frem, som anarkistlederne, især generalsekretæren H. Prieto, selv fremførte til forsvar for deres mange kompromisser — af forf. betegnende nok kaldet »kapitulation«. En gengivelse af Lorenzos teser ville have været velgørende. Denne fremhæver anarkisternes alvorlige dilemmaer: hvordan skulle man indføre anarkisme, hvis ikke alle i den republikanske zone ønskede det? Brug af magt ville jo være direkte mod den anarkistiske filosofi. Andre afgørende momenter var hensynet til et udland, der givet ville være fjendtlig over for anarkistiske eksperimenter i Spanien, og ønsket om at vinde krigen. Ifølge Lorenzo beholdt anarkisterne iøvrigt reelt langt mere af den faktiske magtudøvelse, end forf.s afsnit lader forstå ud fra omtalen af de rent formelle ændringer.

CNT-lederne mente også, at de bedre kunne forhindre voldsomme overgreb, eller sinke udførelsen af dem, mod den sociale revolution, hvis de selv sad i rege-

ringen. Erfaringen efter maj 1937 viste, at det var korrekt, og CNT-lederne fortrød da også hurtigt, at de havde forladt regeringen. Forår 1938 indtrådte de derfor påny. Allerede i 1936 havde CNT-lederne indset, at staten kunne bruges mod anarkisterne, og at det derfor var bedre selv at få del i statsmagten. Med sin kronologiske begrænsning til maj 1937 ser forf. væk fra den udvikling i anarkismen, der skete under krigen, først hos nogle af lederne, senere (1938) vedtaget ved kongresser — væk fra den ekstreme anarkisme. Derimod vier forf. typisk nok den ubetydelige gruppe, »Durrutis Venner« betydelig plads (s. 170), fordi den kritiserede CNT-lederne, hvis aktiviteter benævnes »studehandler«, opportuniste, kapitulation mv.

Bogen har til sidst en artikel om klassekampen i Spanien 1939–70. Den er skrevet af en spansk venstregruppe (ifølge s. 9 og 240 en leninistgruppe), »Bandera Roja«. Afsnittet er ikke alle steder skrevet i et letlæseligt sprog, og det er ret uforståeligt, hvorfor udgiverne har ment, at danske læsere skulle have gavn af denne venstresekts firkantede politiske analyser. Dette er så meget mere mærkeligt, som man pludselig s. 240 af oversætteren får at vide, at sekten (mit udtryk) har skiftet opfattelse siden affattelsestidspunktet! Langt mere nyttig er derimod de udmærkede realkommentarer, udarbejdet af oversætterne Brita Schultz og Uffe Østergård. Undertiden tager disse noter ganske magten fra teksten, og det er ikke at beklage. Udgiverne kritiserer selv flere gange *Bandera Rojas* fremstilling. Der er i disse noter en rigdom af gode oplysninger, som det kan være besværligt at opdrive. Jeg har kun noteret mig to alvorlige fejl. Side 175 note 14 og side 183 note 24 omtales det falangistiske program fra 1934 som de »26 punkter«. Her har Francos propaganda siden 1937 effektivt narret forfatterne. Der var nemlig 27 punkter (se B. Nellesen: *Die verbotene Revolution*. 1963, hvor det oprindelige program er aftrykt), og punkt 27 drejede sig om falangistpartiets dominerende magt i staten. Af samme gode grund strøg Franco dette punkt ved dannelsen af statspartiet i april 1937, og samtlige senere officielle udgaver af falangens program har derfor kun 26 punkter!

Det må være en lapsus, når forf. s. 205 note 56 anfører, at Spanien har associeret status i forhold til NATO og Fællesmarkedet. Inden for Fællesmarkedet er det at være associeret en ganske bestemt status, og den har Spanien ikke. Den indirekte forbindelse mellem NATO og Spanien kommer via forsvarsaftalerne med USA siden 1953. *Bandera Roja* bruger, ganske monotont, monopolkapitalens virke som forklaringen på alt ondt og opererer meget bastant med værdiløse fraser som »den dominerende blok«, selvom deres egen tekst tydeligt viser eksistensen af ganske magtfulde fraktioner inden for denne såkaldte blok. Det er karakteristisk for denne ensidige klasseanalytiske fremstilling, at forf. har stort besvær med at forklare Francoregimets anti-Basker- og anti-Catalonienpolitik, og med at gøre rede for den religiøse oppositions opståen. Disse fænomener, der er ganske centrale i spansk politik, kan næppe heller alene forklares ud fra en teori om klassemodsatninger.

Bogen afsluttes med en mindre artikel ved Palle Jørgensen om Franquismen i 1960–70'erne, der, som hans første afsnit, er præget af indviklede sproglige formuleringer og en forkærlighed for absolutter og stærke ord (superudbytning mv.).

Bortset herfra gives dog på den knappe plads en udmærket redegørelse for problemerne, især af økonomisk-strukturel art i den sene franquisme. Af gode grunde er dette sidste afsnit mest af beskrivende art, og det rummer mange gode oplysende ting. Bogen afsluttes med en nyttig forkortelsesliste over organisationerne.

Afsnittene i dette temahæfte er som påvist af meget forskellig kvalitet. Der er dog, i overensstemmelse med forfatterens hensigtserklæring, en tendens til at lade den personlige opfattelse hos forfatterne præge udvalget af de omtalte begivenheder. Bogen har i sidste instans en politisk, aktuel hensigt. Den skal være et indlæg i en dansk debat. Forfatterens metodiske udgangspunkt svækker imidlertid bogens værdi. »Engageret« historieskrivning er i visse kredse kommet på mode, men hvor værdifuldt er det at få tilskåret et givet emne, f. eks. Spaniens historie, efter et bestemt politisk syn eller en teori, når en vægtig del af den foreliggende speciallitteratur, som en sådan burde bygge på, på utallige centrale punkter ganske modsiges de synspunkter forfatterne anlægger? Det er næppe frugtbart for historievidenskaben at lade et stort engagement erstatte den måske noget mere kedelige pligt til at sætte sig ind i den foreliggende litteratur og ikke mindst i problemerne i denne. Resultatet bliver ellers i værste fald, at man tilsidesætter enhver kildekritisk holdning, således som det sker i flere af dette temanummers afsnit. Værker, der ikke passer ind i ens opfattelse, omtales ikke i teksten, udviklinger, der ikke bekræfter hovedsynspunktet, lades uomtalt, og komplicerede sammenhænge forenkles til det uigenkendelige. Den hårde og ofte nedladende kritik af nogle, der kaldes »borgerlige historikere«, står i skærende modsætning til den formåen, nogle af forfatterne selv opviser for så vidt angår elementære færdigheder eller loyal gengivelse af den foreliggende litteraturs opfattelser. Usikkerhed, der hyppigt findes i den relevante speciallitteratur, om fortolkning af begivenhederne lider de skrækkelige forfattere ikke af. Dette temanummer er således ikke blevet det værk, der kunne afløse tidligere ældre fremstillinger på dansk om Spaniens nyeste historie. Forfatterens grundsyn har, trods et omfattende litteraturkendskab, spærret for en rimelig gengivelse af de mulige tolkninger inden for dette omstridte emne. Tendensen i visse dele af nutidens historiske publikationer til at lade overbevisning og tro erstatte en kritisk prøvelse af det givne kildemateriale eller af den relevante litteratur er et beklageligt tilbageskridt, der imidlertid må noteres. Det være hermed gjort.